

KEATS LEVELEIRŐL

„A tűz utolsókat lobban a kandallóban, én háttal ülök a tűznek, egyik lábfejem lazán kifordítva fekszik a szőnyegen, másik sarkam kissé felemelkedik a padlóról... Mindez apróság – De micsoda élvezet lenne tudni ilyen apróságokat rég halott nagyjainkról, például tudni, vajon milyen pózban ült Shakespeare, mikor a »lenni vagy nem lenni«-t kezdte írni”, mondja Keats egyik levelében. Hála azoknak, akik megőrizték, majd akik 1848-tól kezdve újra és újra kiadták Keats leveleit, mi tudhatjuk, milyen pózban ült ő, mikor az „Óh, tűnt idők arája”-t kezdte írni. Valóban, micsoda élvezet s egyszersmind milyen megrendítő élmény látni a leveleken át az apró-cseprő és a megrázó eseményeket, a felszínes és a mélyreható élményeket, melyek a versek intellektuális-érzelmi háttérét adják! „Iszonyú élességgel láthatunk bele egy ilyen ember életébe a műveim keresztül, mintha Isten kémei volnánk”, állítja Keats történetesen Burns-ról, s százszorosán Isten kémének érezheti magát, aki a Keats-leveleket végigolvassa, hisz e levelek a műveknél sokkal közvetlenebbül állítják eléink személyiségét, gondolkodásmódját, költői gondjainak körét. A levélgyűjtemény lebilincselő olvasmány: egy fiatal férfi rendkívüli intelligenciája hihetetlen gyorsasággal fedezi fel szemünk láttára az élet legörömtelibb és leglesújtóbb élményeit, „az árnyékat és a fényt”, ahogy ő írja. A kamaszos mohóság minden gyönyört, szellemi és testi élményt minél hamarabb megismerni és a bátorság minden iszonyatot számba venni s filozofikus bölcsességgel egy természetfeletti rendben elhelyezni szinte egyszerre jelentkezik itt. Nincs e levelekben semmi póz: egy kedves, jó humorú, életvidám huszonegy éves fiú szemünk előtt érik

négy év alatt (1816 augusztusából van az első és 1820 novemberéből az utolsó a ma ismert levelek közül) a „poézis” naiv szerelmeséből olyan nagy művészé, aki „a mindenség partján áll, eltűnődve” (HA RÁDÖBBENEK, HOGY MEGHALHATOK), ahonnan képes belátni s zárt, személytelen versépitményeiben megidézni a jó és rossz felfoghatatlan egyensúlyát a világban. S még akkor is – akárhányszor mondtuk is ki már, újra megdöbbsenti az embert a tény – mindössze huszonöt éves.

Keatsnek körülbelül kétszáznegyven levele maradt fenn. Költői útjának legfontosabb fordulópontjai jól kiolvashatók belőlük, hiszen őt a költészettel kapcsolatos minden élménye, olvasói felfedezései éppúgy, mint írói felismerései rendkívüli intenzitással foglalkoztatták. Talán ebben nincs is semmi meglepő, az azonban mégis figyelemre méltó, ahogy a hétköznapi lét legtriviálisabb eseményei és az életről, művészetről való legmélyebb sejtelmek egymás mellett jelennek meg, anélkül, hogy valami hatásszünet elválasztaná őket egymástól. Keats számára a költészet metafizikai valóság, az esztétikai tapasztalat a megismerés leggazdagabb és legautentikusabb formája, s a nagy költők világának, elsősorban Shakespeare-nek olyan jelentőséget tulajdonít, mint a hívő a kinyilatkoztatásnak. Elvont teória, absztrakt dogma azonban nem érdekli, s távol áll attól, hogy a profánt és az emelkedettet megkülönböztesse egymástól. Egészséges kíváncsisággal és nagy empátiával figyel a környezetében zajló komédiákat és tragédiákat, melyekben néha maga kénytelen a főszerepet vinni, s remek humorérzéssel fogalmaz meg jellemeket, szituációkat. Nem talál ki színpa-

dias pózokat a címzett vagy az utókor elismerését keresendő, ugyanolyan természetességgel beszél a műalkotás esztétikai és ontológiai problémáiról, mint például egy halas tálról, melyet kishúga elszórakoztatására talál ki és varázsol valóságossá hipnotikus stílusával.

A legfontosabb levelek, akár csak a művek, elég pontosan kirajzolják Keats költői útján a legfontosabb négy állomást. 1817 ősztől 1818 tavaszáig művészi programjának kialakulását tükrözik; ebben az időben, a szinte kényszeres megszálottsággal vállalt pálya elején elsősorban az alkotási folyamat természete izgatja, s annak felderítése saját költőalkotának felismeréséhez vezet. Ezek a korai levelek mutatják, milyen szemérmetlen étvággyal teszi magáévá Spenser képes beszédét, Shakespeare drámai intenzitású metaforikus nyelvét, az Erzsébet kori Homérosz-fordítás ódon, súlyos archaizmusait, hogy az utánzás közben saját eredeti hangjára rátaláljon. 1818 nyarán hosszú gyalogtúrára megy a Tó-vidékre, majd Skóciába, tájélményt akar gyűjteni a Hüperion-témához, s tapasztalatairól beszámol fivérének, barátainak. Ez az az időszak, mikor a társadalmi valóság a levelek tanúsága szerint a leginkább érdeklő, megrendülten számol be az embertelen nyomorról, elmaradottságról, mit útja során lát, s megerősödik a liberális értékek iránti még diákkorában kialakult szimpátiája. 1818 ősztől 1819 ősziig terjed Keats esetében az ún. annus mirabilis: megrázó élménnyel, öccsének, a tizennyolc éves Tomnak agóniájával és halálával kezdődik ez a korszak. Minthogy ebben az időben másik fivére, George már Amerikában van, naplószerűen vezetett leveleket küld neki, s így pontosan tudjuk, a személyes élet milyen bonyolult szövődése húzódik meg a legnagyobb művek hátterében (egyik leggazdagabb levelét, a költő „kaméleon”-természetéről szóló fejtegetéseit feltehetően Tom beteg-

ága mellett írta); sok híres vers, például a LA BELLE DAME SANS MERCI, az ódák, a HÜPERION-töredékek első szövegvariánsa a levelekben található, illetve bizonyos motívumai itt emelkednek valahonnan a tudat mélyéről verbális szintre; álmok, szinte testetlenül elomló képek, megfoghatatlan sejtelmek jelennek meg, s felderíthető belőlük, milyen gondolatmenetből nőtt ki egy-egy jellegzetesen keatsi kifejezés. S végül a nagy szerelem dokumentumai, a Fanny Brawne-hoz írt levelek 1819–1820-ból valók. Keserves olvasmány majdnem mind. Meneküléssel kezdődik a kapcsolat, nehogy e szenvedély elvonja energiáját az alkotástól. A betegség által felfokozott életvágy és a közeli vég felismerésének iszonyata egyszerre van jelen ezekben a szerelmes levelekben, s minden sorban ott van a hajszoltság, a meggyötört idegek tiltakozása, hiszen az idő rohan, s ami megirandó, el kell hogy készüljön. Ez az a szerelem, mely személyes intenzitást ad a Szépségnek mint metafizikai élménynek, mint világmagyarázatnak, s talán némi része e szenvedélynek is van abban, hogy Keats az ódákban, a HÜPERION-töredékekben olyan drámai erővel s személyes sorsától elvonatkoztatva képes megragadni az élet szépségének és tragikumának egyensúlyát. „*Mint érzékeny levél a gondolat forró tenyerén*” (Baileynek, 1818. jan. 23.): jellem és maszk nélkül áll előttünk.

A levelek legfőbb varázását a spontaneitás adja. Érezni, Keats keze általában nem tudja követni gondolkodásának sebességét: gondolatjelek, szótöredékek, hirtelen váltások szaggatják meg újra és újra a szöveget. A levélgyűjtemény egy nagy költő tudatának szabad asszociációs áramát, belső tartalmát rögzíti; egy rendkívüli karakter pátosztól mentes, de heroikus küzdelmet közvetíti, hogy úrrá legyen a káoszon, mely kívülről és belülről egyaránt fenyegeti. S nem utolsósorban egy kreatív szellemnek a nyelv szemanti-

kai és hagyományt megidéző lehetőségeivel való örömteli játékaiba enged betekinteni.

Pár szót a válogatásról és a címzetekről. Minden válogatás meghamisítja és minden rövidítés eltorzítja a benyomást, melyet a levelek összessége tesz az olvasóra, de terjedelmi okokból itt csak néhány – komolyabb jegyzetelést nem igénylő – levél szerepel, némelyik rövidítve. A levelek azt mutatják, Keatsnek ragyogó tehetsége volt a barátokhoz. Testvéreinek kívül (George két évvel, Tom négy, Fanny nyolc évvel volt fiatalabb nála) remek barátok várták tőle a híreket, akik osztoztak ízlésében, és megértéssel figyelték hihetetlen becsvágytól sarkallt életét, a „Szépség felé hajtó szenvedélyét” (George öccsének, 1818. okt. 14–31.). Közülük John Hamilton Reynolds, Robert Haydon, Benjamin Bailey, majd Charles Brown állt Keatshez a legközelebb: megismerkedésük idején Reynolds kezdő költő volt, Haydon már viszonylag elismert festő, Bailey Oxfordban készült papi pályára, a Keatsnél nyolc évvel idősebb Brown pedig, aki korábban kereskedelmi ügynök volt, ekkoriban már nagyrészt irodalmi ambícióinak élt. A válogatásban szerepel egy levél, melyet Keats kiadójának, John Taylornak, és egy, melyet kiadója lektorának, Richard Woodhouse-nak írt. Taylor és Woodhouse tisztában volt Keats rendkívüli költői tehetségével. Taylor erkölcsileg, sőt anyagilag is nagy kockázatot vállalt, hogy Keatsnek viszonylagos biztonságtudatot adjon a legfontosabb versek megírása idején, Woodhouse pedig fenntartás nélkül állította, ráadásul még 1818 októberében, a legnagyobb versek megszületése előtt, hogy Shakespeare és Milton óta nem jelentkezett olyan nyilvánvaló tehetség az angol költészet történetében, mint Keats.

A levélkiadások történetéről annyit kell elmondani, hogy az első levélköteg – nyolcvan levél – az első, R. M. Milnes-féle

életrajzban jelent meg 1848-ban, amikor a korábbi, Keats költészetét nagyrészt elutasító kritikai beidegződéseket felülbíráló cambridge-i „apostolok”, a Tennysonnal együtt induló esztéták jóvoltából Keats neve kezdett kiemelkedni a feledés homályából. A viktoriánus kritikai közvéleményt erősen megosztotta 1878-ban a Fanny Brawne-hoz írott levelek megjelenése Amerikában: e levelek olyan személyes élményekbe engednek betekinteni, melyekhez a külvilágnak semmi köze, érveltek sokan, mások meg egyenesen a férfias szemérem és erkölcsi bátorság hiányát látták bennük, Keats hiányos neveltetését, érzéki természetét emlegették, s úgy vélték, legalább akkorát vétett Keats ellen e levelek kiadója, mint a korabeli kritika, amely a tizenkilencedik századi legenda szerint Keats korai halálát okozta. Holott ekkor már preraffaelita körökben Keats valóságos kultikus figura volt, Swinburne pedig 1882-ben az ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA hasábjain azt írta, az ódáiban Keatsnek sikerült olyan tökéletesen megragadnia a szépséget, „amennyire az emberi beszéd egyáltalán megengedi”.

Érdekes, hogy Keats éppen akkor lép be az európai költésztörténetbe, amikor a huszadik század elején a modernizmus megjelenésével egy időben a romantikus örökség háttérbe szorul: ekkor jelennek meg az első versfordítások németül (1897) és franciául (1907), a levelek pedig felértékelődnek és fokozatosan bekerülnek az angol és az amerikai kritikai közgondolkodás látókörébe. T. S. Eliot kijelenti, nincs az angol irodalomtörténetben költő, kinek a levelei olyan figyelemre méltók és fontosak volnának, mint Keatséi: „Keatsnek *aligha van olyan kijelentése a költészetéről, melyet, alapos megfontolás után, s a megfogalmazás nehézségeit leszámítva, igaznak ne érezne az ember, mégpedig súlyosabb és értebb költői művekre vonatkoztatva is, mint amelyet Keats valaha is írt.*”

Amerikában Keats megítélése – talán mert nem voltak kanonizált hagyományok (Keats a klasszicista Pope elleni kitételével váltotta ki az angliai konzervatív kritikai körök ellenszenvét), és mert osztályos szempontok kevésbé befolyásolták az értékítéletet – mindig is kiegyensúlyozottabb és az első perctől pozitívabb volt. George Keats nyomán sok fontos levél került át Louisville-be, s 1883-ban amerikai kiadó jelentette meg az első, akkoriban

teljesnek tekintett levélgyűjteményt Harry Buxton Forman gondozásában, majd az ő fia, Maurice Buxton Forman az időközben előkerült levelekkel kiegészítve adta közre a mindenkori teljes anyagot 1931-ben, 1935-ben, 1947-ben, majd 1952-ben. S végül H. E. Rollins kritikai kiadása 1958-ban jelent meg egyszerre az Egyesült Államokban és Angliában.

Péter Ágnes

KEATS LEVELEIBŐL

Péter Ágnes fordítása

Benjamin Baileynek, 1817. október 8.

Kedves Benjamin barátom!

[...] Mít válaszolhatnék arra, hogy Te engem költőnek mondsz? Bennem az igazi költészetről oly fenséges képzet él, hogy a csúcstól, hová felkapaszkodni igyekszem, szédítő magasságban látom fejem fölött tornyosulni. Egyébként míg az *Endümiónt* be nem végzem, nincs is jogom eldönthetni – Az *Endümiónt* lesz a próbatétel, képzeletem próbája, s még inkább invencióm – ez igen ritka erényé – egyetlen soványka meséből 4000, költői szépséggel gazdag sort szándékszem írni – s ha elgondolom, micsoda feladatot tűztem magam elé, s hogy ha elvégzem, ha alig néhány lépéssel is, de közelebb jutok a Költészet Templomához – azt mondom magamban – Isten ne adja, hogy ilyen próbán átmennem ne kelljen! – Egyszer hallottam, amikor Hunt azt magyarázta, és fel is merülhet a kérdés, mi haszna hosszú verset írni. Amire én meg azt kérdezem – Vajon a poézis szerelmesei nem óhajtják-é, hogy lenne egy szép sétálókertjük, ahol kedvökre válogatva szabadon szakíthatnak a virágokból, s jártokban-keltőkben annyi tündökletes képre bukkanhatnak, hogy nagyját nyugodtan el is feledhetik, hisz új örömet lelnek majd bennök, ha másodszori olvasáskor ismét reájok akadnak: egész hétre való eledelt nyári kószalásaikhoz? – [...] S különben is a hosszú vers az Invenció próbája, mit én a költészet Sarkcsillagának tekintek, mint ahogy a Fantázia a vitorla, a Képzelet pedig a kormányozó lapát...